Temat 2: O nazwie *Kaszuby*.

Kaszubi – przyjmując dotychczas dominujące w tej materii stanowisko – pojawili się na Pomorzu najpóźniej w VI w. n.e. (zob. temat 1). Jednak sama nazwa (etnosu i ziemi) na kartach historii została zapisana znacznie później, bo dopiero w XIII w. Historycy i językoznawcy nie są zgodni w kwestii, czy pierwsza pojawiła się nazwa ludu czy ziemi, którą lud ten zamieszkiwał. Najprawdopodobniej Kaszubi przybyli nad Bałtyk z obszaru dzisiejszej Ziemi Chełmińskiej, Mazowsza bądź Podlasia. Zasiedlili obszar wcześniej zajmowany przez Obodrytów i Wieletów, którzy to objęli w posiadanie ziemie na zachód od Odry. Warto w tym miejscu wspomnieć o odmiennej koncepcji, która powstała jeszcze przed II wojną światową. Jej twórcą był niemiecki językoznawca Max Vasmer, a współcześnie rozwinął inny badacz z Niemiec – slawista Heinrich Kunstmann. Według tej hipotezy Kaszubi są Słowianami, którzy przybyli nad Morze Bałtyckie z Półwyspu Bałkańskiego.

Co oznacza nazwa *Kaszuby*? Nad tym problemem zastanawiali się już średniowieczni kronikarze. Z tego okresu pochodzi wyjaśnienie, od którego współczesna nauka się dystansuje. Polscy kronikarze uważali, że wspomniana nazwa pochodzi od długich i szerokich szat, które mieli nosić Kaszubi. Ze względu na ich znaczne wymiary układane były w fałdy (*huby*), stąd *kasz hubi* miało oznaczać *układany w fałdy*. Żyjący na przełomie XIX/XX w. niemiecki etnograf Franz Tetzner wskazywał natomiast na litewskie słowo *kuzabas* oznaczające *otwór w kamieniu młyńskim, przez który wsypuje się zboże*. Choć ta teoria także została odrzucona przez współczesnych naukowców, to jednak ślad litewski nie stracił na aktualności. Przypuszcza się bowiem, że pierwotne siedziby Kaszubów znajdowały się w sąsiedztwie Prusów i Litwinów, o czym świadczą np. liczne nazwy wodne z terenu zamieszkałego przez Bałtów, zawierające przedrostek *kaš*. Obecnie najczęściej uważa się (za ks. Stanisławem Kujotem), że słowo *kaszuby* oznacza *wody niezbyt głębokie, wysoką trawą porosłe*. Nazwa *kaszuba* odnosi się także do młynów i miejsc położonych nad wodą. Ciekawą koncepcję w tej materii sformułował H. Kunstmann. Jego zdaniem, Słowianie, którzy osiedlili się we wczesnym średniowieczu na Półwyspie Bałkańskim, zetknęli się z nazwą starożytnego ludu Kasopajów (mieszkali w Epirze), część z nich przejęła tę nazwę, a następnie wyruszyła w dalszą wędrówkę, nad Bałtyk. Nazwa *Kaszubi* (uwzględniając przekształcenia językowe) zdaniem tego uczonego, wywodzi się właśnie od Kasopajów – *Słowo „Kaszubi", słowiańska forma Kassopoi, względnie Kassopaioi, jest zatem wyraźnie określeniem pochodzenia Słowian, którzy zawędrowali znad Morza Jońskiego nad Bałtyk*. Warto tu dodać, że

o Kasopajach wspominają antyczni autorzy, np. grecki geograf Strabon (ok. 63 r. p.n.e. do ok. 20 r. n.e.). Współcześni uczeni z reguły widzą w nich lud pochodzenia iliryjskiego.

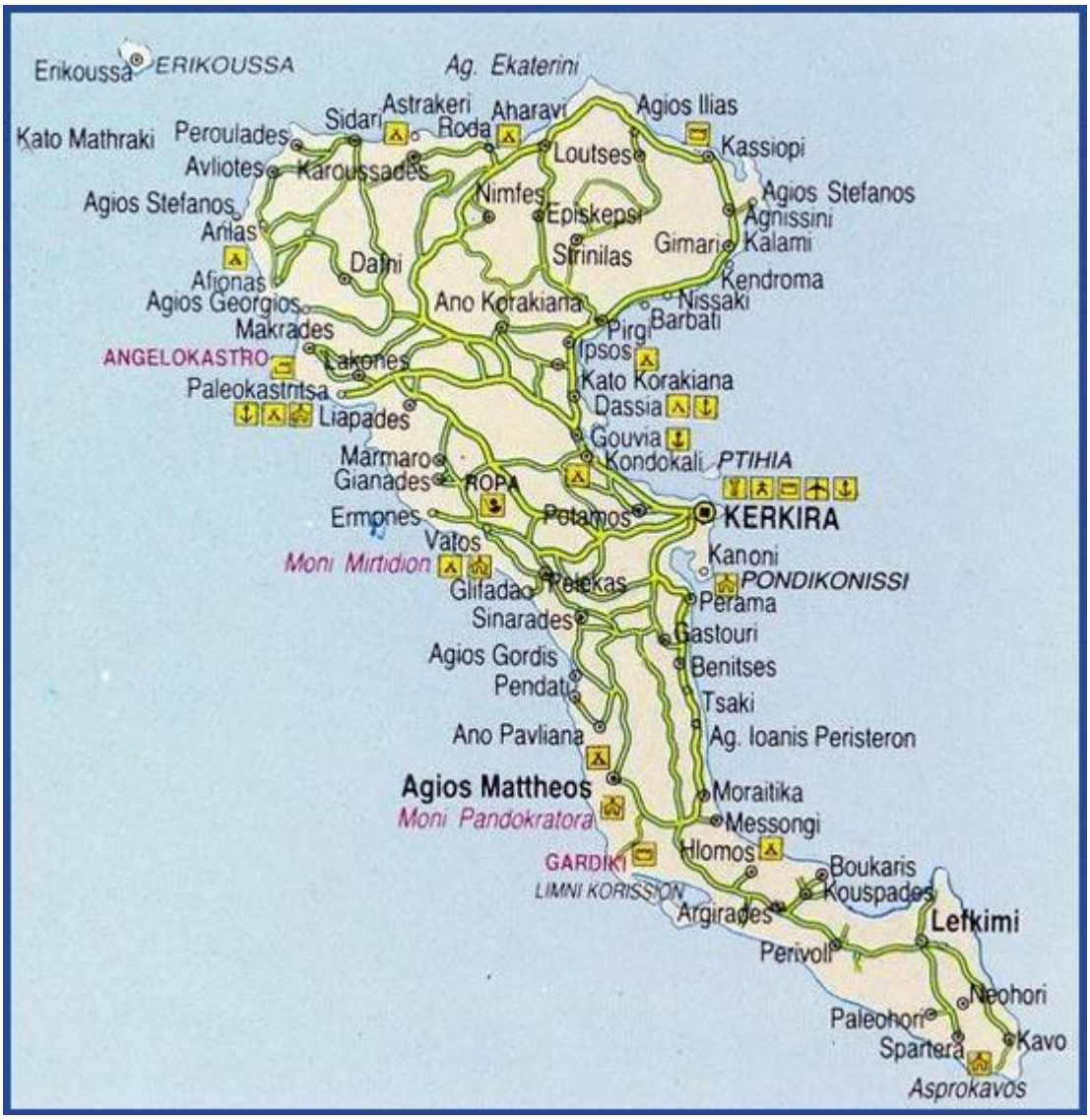

Nazwę nawiązującą do Kasopajów można spotkać także na wyspie Korfu (starożytna Korkyra) – miejscowość Kassiopi (Źródło: http://www.zorbas.pl/korfu/mapa/)

Pierwsza pisana wzmianka o Kaszubach pojawiła się 19 marca 1238 roku. Wówczas papież Grzegorz IX w swej bulli potwierdzającej joannitom ze Stargardu (Stargard Szczeciński) ich posiadłości, wymienił Bogusława I *sławnej pamięci księcia Kaszub* (*clare memorie duce Cassubie*). Bogusław I i jego syn Bogusław II (również wzmiankowany w tym dokumencie) byli władcami Pomorza Zachodniego (księstwa zachodniokaszubskiego) z dynastii Gryfitów z przełomu XII/XIII w. Nie zachowały się jednak żadne dokumenty, które potwierdzałyby, że wspomniani książęta używali tytułu kaszubskiego.

Bulla papieża Grzegorza IX z 19 marca 1238 roku
(Źródło: http://static.chojnice24.pl/articles/6571.jpg)

Od połowy XIII w. tytułem kaszubskim posługują się następcy Bogusława II. Pierwszym znanym przypadkiem jest tytulatura jego syna – Barnima I (ur. ok. 1210 zm. 1278). Barnim tytułował się księciem Słowian i Kaszub *(dux Slauorum et Cassubie)*. Inny przedstawiciel Gryfitów, Barnim III (ur. ok. 1300 zm. 1368), określał siebie księciem Kaszubów (*dux Cassuborum*). Gryfici aż do wymarcia (XVII w.) stale w swej tytulaturze posługiwali się określeniem *książę Kaszub* lub *książę Kaszubów*.

Pieczęć Bogusława IV (ur. ok. 1254; zm. 1309), księcia kaszubskiego
(źródło: G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, s. 109)

Nazwa *Kaszuby* odnosiła się przede wszystkim do mieszkańców i obszaru Pomorza Zachodniego, rzadziej do ziem zaodrzańskich (Meklemburgii), czy Prus. Od końca

średniowiecza aż do dnia dzisiejszego odnosi się także do mieszkańców północnej części Pomorza Gdańskiego. Ciekawostką może być fakt, że w holsztyńskiej Kilonii (Niemcy) tradycja ludowa uwieczniona w capstrzyku, mówi o Kaszubach *jako przybyłych z Kłajpedy, Królewca i Gdańska*.

Należy zauważyć, że nasi przodkowie określani byli także mianem Pomorzan. Nazwa ta zapewne powstała wśród plemion polskich, zamieszkujących obszar na południe od Noteci. Z początku miała ona prawdopodobnie charakter geograficzny (kraj położony wzdłuż morza, przy morzu), a z czasem nabrała również znaczenia etnicznego. Pierwotnie oznaczała Kaszubów, ale w wyniku zmian etnicznych, które dokonywały się na tym obszarze od XIII w. (napływ na teren Pomorza innych ludów), utraciła ten charakter. Historyk Gerard Labuda opisał ten proces w sposób następujący: *Zrazu Kaszubi jako lud są tożsami etnicznie i kulturowo z Pomorzanami, jednakże w toku rozwoju procesów historycznych pojęcie Pomorzan nabiera znaczenia wielonarodowościowego w wyniku procesów migracyjnych i wynaradawiających związanych z napływem na tę ziemię ludności polskiej, niemieckiej, skandynawskiej, szkockiej, angielskiej i bałtyjskiej.* Pierwsza wzmianka o Pomorzanach odnosi się do roku 1046, kiedy to książę *Pomorzan* Siemomysł (wraz z księciem polskim Kazimierzem Odnowicielem i czeskim Brzetysławem) uczestniczył w spotkaniu w Merseburgu z królem niemieckim Henrykiem III. Jak już wspomniano (zob. temat 1), Niemcy określali też Kaszubów mianem *Wendów*.

Możliwe, że Kaszubami byli wspomniani przez Teofilakta Simokattę (bizantyjski historyk żyjący na przełomie VI/VII w.) ludzie, którzy pod koniec VI znaleźli się na terenie imperium wschodniorzymskiego, a mieszkali *nad brzegami Oceanu Zachodniego* [czyli Morza Bałtyckiego – D.Sz.]. Napisał on również, że *chagan* [awarski – D.Sz.] *aż tam wysłał posłów dla zgromadzenia sił zbrojnych, a przywódcom poszczególnych szczepów ofiarował wielkie dary*.

Choć nazwa *Kaszuby* pojawiła stosunkowo późno, to zdaniem niektórych uczonych (np. G. Labudy) *jest to nazwa archaiczna, sięgająca swoimi początkami starożytności*.

……...

Scenariusz lekcji omawiającej powyższe zagadnienia wraz z materiałami źródłowymi w języku kaszubskim znajduje się w *Pomeranii*, w numerze 1 z 2009 roku.

……...

Bibliografia

Dobrowolska A., O nazwie *Kaszuby*, „Onomastica”, t. 4 (1958).

Kunstmann H. *Pisma wybrane*, red. M. Zybura, Kraków 2009.

Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, t. 1: czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006.

Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.

Labuda G., *O Kaszubach*, Gdynia 1991.

Pandowska D., *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII w. Studium historyczne*, Gdańsk 1993.

Treder J., *Pochodzenie Pomorzan oraz choronimów i etnonimów z obszaru Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1982.